

Vagn J. Brøndegaard ur ett nordiskt perspektiv – personen och publiceringen

Den danske etnobotanikern Vagn Jørgensen Brøndegaard (1919–2014) var en idog man med ett omfattande intresse för äldre tiders användning av och föreställningar om växter, det ämne som vi idag ofta benämner *etnobotanik*. Under många decennier publicerade han ett otroligt stort antal artiklar om snart sagt alla aspekter på människans förhållande till växter och till viss del även djur. En stor del av hans publikationer skildrar danska förhållanden, men studier finns också från övriga Norden och världen. Det bredare studiet av lokalsamhällets bruk av landskapet och de organismer som förekommer i det och föreställningar om dem kallas *etnobiologi*. Den kunskap som lokalsamhällets naturresursanvändare traderar och för vidare generation för generation beskrivs ofta som *traditionell kunskap* eller *traditionell ekologisk kunskap*.

Brøndegaards författarskap resulterade i över sextonhundra publikationer om etnobiologi, varav många publicerades flera gånger och i olika tidskrifter. Mycket av Brøndegaards kunnande kom att samlas och fokuseras i hans tre omfattande danska bokverk: *Folk og flora. Dansk etnobotanik* (1978–80), *Folk og fauna. Dansk etnozoologi* (1985–86) och *Folk og fæ. Dansk husdyr etnologi* (1991–92) samt i det postumt utgivna *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen* (2015), red. Håkan Tunón. Dessa utgör fullödiga och värdefulla skildringar av det som kallas etnobotanik respektive etnozoologi – ofta under samlingsnamnet etnobiologi. Detta handlar inte enbart om historiska kuriositeter utan också om hur vi ska förvalta våra naturresurser för framtiden.

Brøndegaards liv och verk

Vagn Brøndegaard föddes på Møn i det lilla samhället Fanefjord. Familjen bestod av lantbrukare, men Brøndegaard valde en annan bana; att läsa, forska och skriva om människors användning av och förhållande till växter och djur. Hans verksamhet skedde till största delen som autodidakt privatperson snarare än som forskare inom universitetsvärlden. Skrivandet varvades mellan populärvetenskapligt skrivande för brödfödan och en mer vetenskaplig publicering med särskild inriktning på etnobotanik, ekonomisk botanik och kulturhistoriska aspekter på växter. Hans skrivande inleddes med artiklar i den danska lokalpressen redan 1943. Först handlade det om populära och populärvetenskapliga framställningar, men allt eftersom kom många vetenskapliga arbeten, vilket sedan kulminerade i de tre mycket omfattande bokverken om dansk etnobiologi.

Brøndegaard fortsatte efter sin grundutbildning att i Tyskland studera germanistik och botanik, såväl i Heidelberg som i Rostock. I samband med detta kom han i kontakt med botanisten och växtnamnsforskaren Heinrich Marzell som lämnade ett tydligt avtryck på

Brøndegaards fortsatta forskning. Brøndegaard verkade därefter i Königsberg innan han i all hast fick fly tillbaka till Danmark i samband med andra världskrigets slutskede, när den sovjetiska armén tågade in i Tyskland. Väl på hemmaplan började Brøndegaard att på allvar dokumentera, samla litteratur och skriva. Efter ett par decennier flyttade Brøndegaard till Cómpeeta, en liten bergsby i södra Spanien. År 1966 gick flyttlasset, vilket bland annat inkluderade hans växande bibliotek som kom att vara avgörande både för hans inkomst och för det vetenskapliga skrivandet. I Spanien och särskilt Andalusien genomförde han även ett omfattande dokumentationsarbete vad gäller folkliga växt-namn bland exempelvis traktens herdar.

I slutet av 1970-talet började han så publicera sitt magnum opus, de tre etnobiologiska bokverken *Folk og flora* 1–4 (1978–80), *Folk og fauna* 1–3 (1985–86) och *Folk og fæ* 1–2 (1991–92). Dessa tre bokverk är onekligen föregångare inom genren. Alla tre är baserade på grundlig faktainsamling, ett noggrant skrivarbete och uppbyggda enligt praktiskt taget samma mall, vilket ökat tillgängligheten. Vid sidan av bokverken publicerade Brøndegaard alltså även stora mängder populära, populärvetenskapliga och vetenskapliga artiklar om allehanda frågor relaterade till etnobiologi, även om största delen relaterar till etnobotanik. Sammantaget har detta gjort att Brøndegaards publikationslista innehåller en mycket blandad kompott av publikationer. Det handlar om lokaltidningar och rikstidningar, men också en mängd olika facktidningar för alla möjliga intressenter, såsom lantbrukare, trädgårdsintresserade, farmaceuter, läkare, veterinärer och snickare – men också bryggmästare och hotell- och restauranganställda. Sammantaget skildrar dessa artiklar i stort och smått olika aspekter vad gäller människans nyttjande av och folkliga föreställningar om växterna i deras omgivning. Syftet har varit att på ett folkbildande sätt sprida information till allmänheten.

Brøndegaard som inspiratör

När Centrum för biologisk mångfald (CBM) år 1997 tillsammans med ett antal svenska aktörer, bland annat Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA), sjösatte projektet *Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige*, var tanken att skapa en svensk motsvarighet till Brøndegaards mäktiga bokverk *Folk og flora*, *Folk og fauna* och *Folk og fæ*. I motsats till den danska motsvarigheten, som var ett enmansarbete utfört under många år, valde vi att skapa en antologi i form av ett uppslagsverk med många olika författare för att göra en introduktion till människans omfattande beroende av naturen och dess invånare allt genom historien i Sverige. Detta möjliggjorde ett snabbare slutförande än förebilden som var resultatet av ett livsverk. Trots att resultatet blev ett bokverk om tre band och över femtonhundra sidor – *Människan och naturen* (2001), *Människan och floran* (2005) och *Människan och faunan* (2007) – så utgör det ändå endast en översiktlig introduktion till vårt oerhört komplexa beroende av de biologiska resurserna. För att på ett rättvist sätt kunna beskriva detta förhållande krävs väsentligt mer – och det är bland annat detta som Brøndegaard under ett långt arbetsliv försökte göra i artikel efter

artikel, bok efter bok. För denna gedigna insats utsågs Vagn J. Brøndegaard 2005 till hedersdoktor vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) efter förslag från CBM. Motiveringen till detta lydde:

Brøndegaard har verkat som författare och etnobiolog. Han har sammanställt tre olika bokverk; *Folk og flora: Dansk etnobotanik*, *Folk og fauna: Dansk etnozooologi* samt *Folk og fæ: Dansk hysdyr etnologi*. Brøndegaards arbete om totalt nio mycket omfattande böcker sammanfattar på ett enastående sätt det kulturhistoriska materialet rörande djur och växter i Danmark, såväl odlade som vilda. Vid sidan av dessa högklassiga uppslagsverk har han också publicerat över 700 etnobiologiska artiklar i vetenskapliga och populärvetenskapliga tidskrifter.

Vad är etnobotanik?

Etnobotanik skildrer forholdet mellem et lands vegetation og dets befolkning og registrerer de vildtvoksende og dyrkede planters historie, deres folklige navne, anvendelse i kalenderårets fester og højtider, som lægemidler i hjemmeindustri, håndverk, børnelege, skikke, sagn og overtro, stednavne, heraldik, talemåder, prosa og poesi. Den vedrører således ikke alene etnologi og botanik, men er i høj grad tværvidensabelig og omfatter bl.a. land-, have- og skovbrug, arkæologi, teknologi, farmaci, filologi, folklore og litteraturhistorie. (Brøndegaard 1978)

En uppskattning som Brøndegaard var djupt rörd över. Intresset att föreslå honom till hedersdoktor var brett och kom gemensamt från flera av SLU:s institutioner. I Gorm Rasmussens bok *Utyske No 1* (2014), som skildrar ett antal danska "samlare", berättar Vagn själv:

Jeg sad en dag bag en harve, under en tjørnebusk, og mine søstre havde bragt vandgrød til mig, og jeg havde ikke andet. Tænk hvis der var kommet en fe og hun havde sagt til mig, at jag skulle blive æresdoktor en dag, så havde jeg svaret, åh hold da op! Jeg havde inge drømme om fremtiden, det var jo håbløst. (s. 104)

Det ger en god bild av hur Brøndegaard själv uppskattade denna hedersbetygelse.

Brøndegaards arbetsbibliotek och vetenskapliga publicering

Några år tidigare hade också KSLA inrättat *V. J. Brøndegaards etnobiologiska samling* som i grunden består av Brøndegaards eget arbetsbibliotek, en samling omfattande över sjuttio hyllmeter böcker och flera tusen särtryck samt en mängd urklipp, allt noggrant katalogiserat. Detta är det omfattande material som har utgjort bakgrundsmaterialet till hans imponerande skrivande. Samlingen har hållits levande i och med att KSLA valt att satsa på att komplettera den med nya böcker – fast ofta med antikvarisk litteratur – inom samlingens teman. Det var ingen instans i Danmark som visade intresse för att förvärva boksamlingen i samband med Brøndegaards flytt från Spanien tillbaka till Danmark. Detta trots att boksamlingen innehåller en mängd intressanta verk – många av titlarna i samlingen är akademiens bibliotek idag ensamt om att inneha i Sverige. Mycket utgörs dessutom av specialstudier på engelska, franska och tyska, men här finns också breda historiska översikter. Sammantaget är det en specialsamling som saknar mot-

stycke i Norden och sannolikt Europa. Tillsammans med Brøndegaards boksamling följde även rätten att publicera hans hela produktion.

Större delen av Brøndegaards produktion arbetades fram under en tid då det för att lyckas med skrivuppgiften krävdes tillgång till böcker eller andra lämpliga källmaterial i fysisk form, antingen via ett universitetsbibliotek eller ett omfattande eget arbetsbibliotek. Vid sidan av böckerna kom därmed även urklipp ur tidningar, reklam, etc. samt avskrivna textsnittar från olika håll att spela en avgörande roll för Brøndegaards skapande. För att kunna dra maximal nytta av sina fynd byggde han upp en omfattande och mycket noggrant systematiserad kartotekssamling med excerpter från allsköns källor. Ständigt letade han efter nya fynd att inkludera i kartoteket eller bibliotekssamlingen och skrivandet kännetecknas ofta av en mängd källor till varje påstående. Biblioteket och kartoteket blev därmed ryggraden i hans verksamhet. Han provade sig också fram i skrivandet och kom ofta att skriva flera populära eller populärvetenskapliga artiklar på danska innan han släppte en vetenskaplig uppsats om frågeställningen på tyska. Att återanvända, vinkla och successivt utveckla texterna blev således både en födkrok och en möjlighet att förfina det vetenskapliga budskapet samt öka spridningen av resultaten.

En del av de teman som Brøndegaard fördjupade sig i resulterade också i mer vetenskapliga publiceringar i en mängd olika tidskrifter. Det handlar främst om tidskrifter inom humaniora, t.ex. de danska *Danske folkemål*, *Danske studier* och *Sprog og kultur* och de svenska *Arv* och *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, men han publicerade också humanistiska alster i mer naturvetenskapligt inriktade tidskrifter, såsom de tyska *Naturwissenschaftliche Rundschau* och *Pharmazeutische Zeitung* samt den vetenskapshistoriska tidskriften *Sudhoffs Archiv*. Utöver mer generella etnobiologiska essäer kan man dela in dessa artiklar i följande huvudteman:

- *växtnamn*
- *folkmedicin och medicinalväxter, och då särskilt afrodisiaka, antikonceptionsmedel och abortiva*
- *växtfibrer och andra nyttoväxter*
- *barnlekar och växter som leksaker*

Som skribent är Brøndegaard en etnobotaniker av den gamla skolan och med en viss förkärlek för folkliga växtnamn och folkloristik. Det handlar ofta mer om att skildra historiska detaljfrågor än att göra bredare reflektioner rörande lärdomar för framtiden. Det klagas ibland på att etnobiologin har en tendens att bli något av en teoretisk frimärkssamling, det vill säga man bryter ut och djupanalyserar en liten isolerad del av ett större sammanhang istället för att lyfta den större bilden. Att genomföra detaljstudier av

specifika företeelser är emellertid ett hanterligt sätt att begränsa ett annars oöverstigligt material för att sedan kunna genomföra mer djuplodande vetenskapliga analyser. Brøndegaard tillhörde också den tyska akademiska traditionen, där just mycket djuplodande och noggranna analyser av enstaka företeelser var en regel. Han var som sådan absolut Heinrich Marzells lärjunge. Brøndegaard tog sig lärt och detaljerat an och skildrade det ena fenomenet efter det andra och hans mäktiga livsverk blev att sammantaget försöka beskriva den historiska relationen mellan människa och natur, nyttjande och föreställningar. Denna oerhört omfattande insats utgör ett epokgörande bidrag. Genom att insiktsfullt skildra kunskap från en tid vi inte kommer att få tillbaka, bidrog han till att skapa ett intresse och en förståelse för varför vi bör bevara biologisk mångfald.

Håkan Tunón; Farm.dr; Forskningsledare vid Centrum för Biologisk Mångfald vid Sveriges Lantbruksuniversitet; Ledamot av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien

Litteratur

- Brøndegaard, V. J. 1978–80. *Folk og flora. Dansk etnobotanik*. Vol. 1–4. Rosenkilde og Bagger, København.
- Brøndegaard, V. J. 1985–86. *Folk og Fauna. Dansk etnozooologi*. Vol. 1–3. Rosenkilde og Bagger, København.
- Brøndegaard, V. J. 1991–92. *Folk og Fæ. Dansk husdyr etnologi*. Vol. 1–2. Rosenkilde og Bagger, København.
- Människan och faunan. Etnobiologi i Sverige* 3. 2007. Tunón, H., Iwarsson, M. & Manktelow, S. (red.). Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Människan och floran. Etnobiologi i Sverige*. 2005. Tunón, H., Pettersson, B. & Iwarsson, M. (red.). Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Människan och naturen. Etnobiologi i Sverige*. 2001. Pettersson, B., Svanberg, I. & Tunón, H. (red.). Wahlström & Widstrand, Stockholm
- Rasmussen, G. 2014. "Das Menschlein in der Blüte", s. 83–136 i *Utyske No 1*. Det Poetiske Bureaus Forlag, København.
- Tunón, H. (ed.) 2015. *Etnobotanik. Planter i skik og brug, i historien og i folkemedicinen. Vagn J. Brøndegaards biografi, bibliografi og artikler i udvalg på dansk*. Vol. 1–2. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.